

Historiske Oplysninger om Slaugs Herred ved John M. Møller.

En anmeldelse.

Af S. Nygård.

I en lille afhandling i første hæfte af »Fortid og nutid« (1914) om jysk historisk-topografisk litteratur omtalte jeg, at en udførlig beskrivelse af Slavs herred kunde ventes i en nær fremtid. Det var nemlig ingen hemmelighed, at pastor emer. John M. Møller i mange år havde samlet stof til en sådan beskrivelse, at arbejdet i det væsentlige var afsluttet og at dets udgivelse var nær forestående. Det foreligger nu trykt, et stateligt værk på henved 400 sider med en del ret gode illustrationer (pris 4 kr.).

Det er knap halvtredsindstyve år siden dr. Oluf Nielsen i »Danske samlinger«, 3. bind side 289—350, offentliggjorde sine »historiske efterretninger« om dette lille fattige herred, bestående af fire små sogne, hvis samlede indbyggerantal ikke nåede op til 3000. I den siden da forløbne tid er antallet steget til 5000, hvilket forudsætter en meget rask udvikling i disse hedeegne, hvor Hedeselskabet har udfoldet en travl virksomhed, men over denne udvikling kaster pastor Møllers bog kun nu og da et flygtigt strejflys; det er øjensynligt kun fortiden, der interesserer ham. Omtrent ved år 1800 standser

næsten overalt de fyldigere oplysninger; om plantning, opdyrkning af hedejorder, engvanding, mergling, fællesmejerier og andre andelsforetagender får man næsten intet at vide. Dette er utvivlsomt en rimelig anke mod bogen, men iøvrigt er der meget godt at sige om den; man forbavses næsten over, at der om dette »hele landets ufrugtbareste herred« — som Trap kalder det — med en jord, der er så karrig, at der går 140 tdr. land på hver tønde hartkorn, kan skaffes så mange oplysninger tilveje, som det nu foreliggende værk indeholder.

Efter en kort indledning — altfor kort forresten — om herredet i almindelighed, går forfatteren over til den specielle beskrivelse, som falder i to hoveddele, der kan karakteriseres som den verdslige og den gejstlige. Den verdslige omfatter den egentlige sognebeskrivelse, de enkelte sognes, byers og gårdes historie; den gejstlige kirkernes historie og beskrivelse samt oplysninger om præsternes, degnenes og skolelærernes liv og levned og om skolevæsenet. Endelig findes sidst forskællige lister over provster og herredsfogeder m. m. Betegnende for forfatteren er det, at de to hoveddele er omtrent lige omfangsrige, hvad man på forhånd ikke vilde være tilbøjelig til at antage; vidste man ikke, at bogen var skrevet af en præst, vilde man utvivlsomt gætte på det. Hvad man derimod næppe vilde opdage er, at præsten er født i det beskrevne herred og har tilknytning til det mer end halvtredje hundrede år tilbage i tiden (side 149 anm.), da man kun mærker meget lidt til et intimere forhold mellem forfatteren og de skildrede egne.

I indledningen gives der bl. a. en del oplysninger om ulves forekomst i og omkring herredet, et æmne, der altid ved sin fremmedartethed vækker læserens interesse og som stadig dukker frem i amternes historiske årbøger; nylig har det således været behandlet for tildels samme egn af P. Eliassen i Vejle amts årbog 1914. Langt værdifuldere er dog

de oplysninger, der er samlede i værkets specielle del om de to små herregårde Urup og Donslund, som forfatteren rigtig har syslet med *con amore*. Man får et levende billede af den fattigdom, der herskede på disse steder, hvor småadelsmænd sad og huggede sig igennem indtil endelig en skønne dag en ridefoged, forpagter eller anden habil mand fik ham puffet ud. Man forstår så godt, at den forarmede Christian Krabbe kun kunde give meget lidt til de fattige, »ja fast ikke mere end en boelsmand«, for han var virkelig i en »mådelig tilstand«, og det samme kunde da med rette siges om Peder Nordby til Donslund, der tilsidst havnede i et fiskerhus på gårdens grund, da kreditorerne havde beslaglagt al hans fordums herlighed.

Ret udførligt er kolonibyerne på Randbøl hede behandlet i et særligt afsnit, hvori der gøres rede for amtmand Hans de Hofmans ufortrødne bestræbelser for at bringe dem på fode og for de bryderier han havde med de indkaldte tyskere, der i reglen ikke svarede til de forventninger, man stillede til dem, og som det næsten ikke var muligt at skaffe den fornødne sjælesorg, da de fleste var katolske eller reformerte, og som endelig trods al deres fattigdom godt kunde være ret fordringsfulde. De dårligt lønnede, mer eller mindre duelige koloniinspektører havde ofte besvær med at holde skik på de urolige hoveder og det var ingen skade til, at de fleste efterhånden vendte tilbage til Tyskland og afløstes af jyske bønderkarle. En del af de indkaldte artede sig dog godt, gjorde god fyldest på deres plads og gik snart fuldstændig op i den jyske befolkning.

Efter at have givet en ret udførlig beskrivelse af herredets fire kirker, ledsaget af billeder af deres ydre og indre, går forfatteren over til præstehistorien, der synes at have været det, der har interesseret ham selv mest, og det må lades ham, at han har fået samlet en endog påfaldende stor mængde oplysninger om mange af præsterne, oplysninger, der rigtignok

ofte stiller de pågældende i et meget lidt flatterende lys. Naturligvis findes der blandt sjælesørgerne i herredets to pastorer både sympatetiske og dygtige skikkelser, men det almindelige indtryk er dog, at man står overfor en usædvanlig række af trættekære, griske og ondsindede slagsbrødre og horkarle. Navnlig har Vorbasse været belemret med påfaldende mange uheldige individer. Wiberg har allerede antydnet det, men her foreligger der udførlige oplysninger om alle disse skrækkelige præsteskikkelser. Der var hr. Iver Madsen (side 240), som var en drukkenbold, slagsbroder og manddraber; der var hr. Niels Pedersen Refsinghoved (s. 242), som af sine sognefolk blev anklaget for hor, som bedrev simoni, som lå i langvarigt klammeri med sin kapellan Søren Grummesen, der ikke var et hår bedre end præsten og som tillige med denne blev afskediget 1594; der var hr. Hans Henriksen Koch (s. 248), som sloges med sine sognefolk så at »nogle blev blå og blodige«, truede dem med sin bøsse, skældte dem ud, forsømte sin kirketjeneste og lå i proces med sin halve menighed og sin kapellan; der var endelig hr. Hans Vilhelm Kaalund (s. 273), om hvem Christian VI skrev, at han ikke måtte understå sig at søge om noget præstekald »ehe und bevor er sein böses, gottloses und ärgerliches Leben und Wandel geändert hätte«; da manden endelig fik præstekald, gad han ikke overtage det, og da han efter gentagne gange at have syndet mod det sjette bud blev afskediget, vilde han ikke forlade det.

Der oprulles gennem alle disse oplysninger et kulturhistorisk billede fra det 16., 17. og 18. århundrede, der er meget lidt tiltalende og som ifølge sagens natur navnlig dvæler ved livets skyggesider, om hvilke kilderne altid har opbevaret mest, men som er sandfærdigt i al sin lavhed og som virker dobbelt grelt, fordi præster er hovedmændene i alle disse skildringer. At der iøvrigt herskede omtrent samme grad af råhed og smuds i de andre stænder er velkent og deraf findes der også mange antydninger.

Om præsterne i det 19. århundrede har forfatteren nøjedes med at give ganske korte biografiske data, navnlig hentede fra de trykte præstehistorier, men hist og her supplerede med en vielses- eller dødsdato. Det er lidt påfaldende, at der til suppleringen ikke engang er brugt en så let tilgængelig kilde som Richters 100 års dødsfald. Efter denne kunde dog med ringe møje have været meddelt, at Marie Cathrine Hellesen (side 237) døde 28. febr. 1870, at Mette Christine Jensen (smst.) døde 1. marts 1851, at Peter Frederik Mohr (s. 302) døde 19. januar 1831, Anna Magdalene Lauenberg (s. 303) 7. februar 1870 og Inger Margrete Hansen (s. 306) 25. april 1884 og utvivlsomt mere end det. Det vilde ligeledes blot ved at slå op i en kirkebog have kunnet oplyses, at Anna Cathrine Magdalene Juhl (s. 234) blev døbt i Kolding 21. oktbr. 1740, at Anna Knudsdatter Storm blev både døbt og viet i Egtved, henholdsvis 27. oktbr. 1746 og 13. juni 1765, og således havde der i det hele taget været let adgang til også for det sidste århundredes præsters vedkommende at bringe noget mere nyt. Dette er dog småting, der kun betyder såre lidt; alt ialt må stofsamlingen siges at være foretaget med omhu og man glæder sig ved alt det nye, der er kommet frem. De noget for almindelige O. Nielsenske sjuskefejl, hvorpå forfatteren har givet en prøve på side 162, synes ikke at plette bogen; derimod spores hist og her i enkelte tilfælde lidt brist på almindeligt kendskab til fortiden og dens skikke, som f. eks. når en præst i Vorbasse midt i det 17. århundrede benævnes »hr. Marebæk« (side 248) istedenfor hr. Hans eller når forfatteren side 215 ikke synes at vide, at Christensz skal læses Christensen, eller når han ikke synes at kende forskæl på gammelt og nyt hartkorn. Det står vel også lidt i forbindelse hermed, når der side 223 aftrykkes en erklæring, afgivet til biskop Chr. Muus i Ribe og som ikke synes at stille denne i det bedste lys, hvilket forfatteren næppe har fået øje på. At den står i forbindelse med biskoppens noksom bekendte

pengegriskhed, der tidligere havde bragt ham i forlegenhed, kan der næppe være tvivl om.

Medens stoffet er hentet fra mange forskellige kilder, både utrykte og trykte, uden at der er sparet på tid og kræfter, kan det ikke nægtes, at bearbejdelsen af det lader en del tilbage at ønske. At sætningerne ikke sjældent formes telegramagtigt med udeladelse af verber, man selv kan gætte sig til, er uheldigt, men har dog i mange tilfælde mindre at sige; værre er den udprægede tilbøjelighed til at fortælle så meget som muligt med kildernes egne ord, ja med deres egen ortografi; det virker ofte meget trættende at se det ene lange citat efter det andet og det gør fremstillingen langt mere ordrig end ønskeligt, og på den læser, der ikke er vant til at tumle med fortidens mange overflødige bogstaver virker de forvirrende. Typisk er et stykke som det på side 43 anførte brev, hvor de store bogstaver opfører en ren heksedans og hvor der er ruttet således med de små, at en fjærdedel af dem uden skade kunde undværes. Som regel har det slet ingen interesse at få sligt optrykt med pinlig ortografisk nøjagtighed, allermindst hvad de store bogstaver angår. Og vil man endelig holde sin hånd over det slyngede s (ß) bør man ikke tillade trykkeren at erstatte det med græsk beta eller skillings-tegn, da det skæmmer bogen og let kunde have været undgået. Rent ud forvirrende virker det, når en mand, der hedder Bauer og flere steder også nævnes sådan, af hensyn til tidens mangel på sans for konsekvens, eller fordi en skriver er uvidende, må finde sig i til afveksling at kaldes Buer, Buhr, Buehr (side 31, 56, 92) og der vindes absolut intet ved at beholde Ifrszen for Iversen (s. 63) eller ved at lade familienavnet Norby optræde under fire forskellige forklædninger på side 144 f. — For de ikke kyndige læsere vilde det vistnok have været heldigt, om ord som »spargeris« (s. 177), »renuere« (s. 202), »obtruderet« (s. 224) og flere lignende var forklarede, og for os alle vilde det have været en fordel, om der

til bogen ikke blot havde været et personregister, men også et stedregister.

Alt ialt vil det ikke være vanskeligt på flere punkter at kritisere denne nye Slavs herreds historie, der navnlig i henseende til fremstilling står betydeligt under, hvad flere andre historisk-topografiske forfattere i senere år har præsteret, i flere tilfælde dog på bekostning af grundigheden. Men i det store og hele er pastor Møllers arbejde både grundigt og godt, og i forhold til O. Nielsens betegner det et stort fremskridt. Det fortjener derfor ikke blot at læses af Slavs herreds historisk interesserede beboere — de er næppe mange i antal — men også af andre, der ønsker at kende noget til fortiden, da de mange kulturhistoriske træk, det fremdrager, jo selvfølgelig ikke specielt er typiske for det herred, hvorom talen er, men for tiden i almindelighed. Den menneskelige elendighed, menneskenes brutalitet, stridbarhed, umådelighed og åndelige malproperhed, hvorpå der anføres så mange eksempler, var næppe mere udbredt dengang end nu, når man ser sagen i dens rette belysning, men den kom langt mere utilsløret frem for dagens lys og satte sig langt synligere spor. Ligesom man i sin glæde var støjende, i nydelser manglede mådehold, og i sorgen ikke kunde beherske sig, således hengav man sig også helt til sin vrede, sit had, sine øvrige lidenskaber; renæssancetidens blodrige mennesker var nu engang sådan og generationer efter dem; de manglede ikke kultur — hvem tør vel påstå det? — men de manglede nutidens slimede høflighed og velopdragenhed og de var ikke avede af lovens lange arm. Derfor tager fortidens mennesker sig ofte så fremmedartede ud, når vi læser om deres gøren og laden. Men de var kød af vort kød og blod af vort blod; derfor bør vi lære at kende og forstå dem, derfor må vi glæde os over det, når nogen vil gøre sig den ulejlighed med møje og besvær at fremdrage minderne om dem og sætte os i stand til at se disse mennesker, vore forfædre,

på nært hold. Den egentlige historieskrivning lærer os i reglen kun svundne tiders mere fremragende personer at kende; i bøger som pastor Møllers stilles vi ansigt til ansigt med mænd fra det daglige liv, og fra dem stammer dog de fleste af os.
